

ODLOČEVALNA IN DOPOLNJEVALNA VPRAŠANJA

Vprašalnim stavkom je posvetila stara slovnica le nekaj osnovnih ugotovitev, sicer pa se ni spuščala v vsebinsko in oblikovno zgradbo vprašalnih stavkov. Oglejmo si nekaj teh slovnice, pravzaprav poglavij o ločilih, kjer so obravnavana tudi vprašanja.

V Janežičevi Slovenski slovnici v priredbi Jakoba Sketa (VIII. izdaja, Celovec 1900, str. 24) beremo: »Vprašaj nam rabi namesto pike v glavnih vprašalnih stavkih, npr.: Kje bratoljubja si videl oltarje? (Prešeren)«. To pa je tudi vse, kar bi tu zasledili o vprašanjih. V Breznikovi Slovenski slovnici za srednje šole (III. izdaja, Prevalje 1924, str. 67) pa je to pravilo že popolnejše: »Vprašaj stoji a) po posameznih samostojnih vprašalnih besedah, npr. Kdo? ..., b) po neodvisnih vprašalnih stavkih, npr. Čemu živimo?«

M. Rupel pravi v Pregledu slovenske slovnice (Celovec 1957, str. 31) prirejeno po Ss 1956, str. 55: »Vprašaj pišemo za neodvisnimi vprašalnimi stavki in samostojnimi vprašalnicami: *Kako se kruh služi?* — Na koncu odvisnih vprašalnih stavkov torej ne stoji vprašaj, temveč ločilo, ki ga terja glavni stavek.« Ta v bistvu Breznikova ugotovitev je popolnoma enaka tudi v novejši slovenski slovnici Bajec—Kolarič—Rupel (1964).

Šele slovenski knjižni jezik 1 (J. Toporišič, str. 81) je prinesel v tem oziru spremembo. Tu se prvič srečujemo z delitvijo vprašanj v odločevalna in dopolnjevalna, hkrati pa je tu še več primerov. V tem okviru delitve bom tudi spregovorila nekaj o odločevalnih in dopolnjevalnih vprašanjih.

Odločevalna vprašanja

Skj 1 (str. 81) pravi glede tega: »Ker je na taka vprašanja mogoče odgovoriti s tako imenovanimi miselnimi prislovi in se je za enega izmed njih treba odločiti, jih imenujemo odločevalna vprašanja.«

Odločevalna vprašanja so navadno med vsemi vprašanji najbolj enostavna. Tu se moramo odločiti, da odgovorimo pritrdilno ali nikalno:

Ali bi ne šel nazaj?

Nazaj ne grem. (P. Voranc)

Ali ste videli kdaj morje?

Že sem ga videl. (I. Cankar)

V vsakdanjem govoru rabimo odločevalna vprašanja zelo pogosto. Taka vprašanja se začenjajo z *ali*, lahko pa *ali* tudi izpustimo: *Ali ne bi hotel pomagati tem mojim nevednim očem, da bi gledale, kakor se lepota spodobi gledati?* (I. Cankar) Prav tako bi lahko rekli: *Bi ne hotel pomagati ...? Ali je bil res z belim očesom pogledal skozi špranjo mojega srca?* (I. Cankar) — *Je bil res ...? Če ali izpustimo, vprašuje stavčna intonacija.*

Pri starejših pisateljih pa bi pogosto srečali tudi odločevalna vprašanja z *li*, *jeli*, *kali* ...: *Kaj praviš, je li res, da je mojega brata sin mej Turki tu v de-*

želi? (J. Jurčič) *Oh, vi ste gospod notar! Pojdete li na lov?* (J. Kersnik) *»Da se ženim, pa da sem menda hudo neroden,«* je govoril France, *»tako jeli, si hotela reči, a?«* (I. Pregelj)

Posebne vrste odločevalna vprašanja so tudi taka, ki so na prvi pogled pripovedni stavki. To so primeri, ko na konec pripovednega stavka postavimo prislove kot *ne, ne res, mar ne*, vprašalnici *kaj, kajne* itd. Tu nam ogovorjeni pritrdi. Če naše vprašanje zanika, ga sprašujemo *zakaj*, ker tega nismo pričakovali: *»Torej,«* je rekel, *»shranite moje stvari do jutri, da pošljem ponje; plačal sem bil že do konca meseca, ne?«* (I. Cankar) *Ah, ti pač ne čutiš tega, kaj ne da?* (J. Cvelbar)

Stavke brez vprašalnice *ali* lahko pretvorimo v navadne vprašalne stavke z *ali*. Pomen se pri tem ne spremeni: *»Torej,«* je rekel, *»shranite moje stvari do jutri, da pošljem ponje. Ali ni res, da sem bil plačal že do konca meseca?«*

S čim vse pa lahko odgovarjamo na odločevalna vprašanja?

Prvo mesto vsekakor zavzemajo miselni prislovi. Odgovarjamo lahko s pritrjevalnimi prislovi, kot so: *da, seveda, kajpada, res...* *»Ali te je uslišal sveti Kozmek? vprašajo oni. — »Kajpak, da me je,«* odgovori Krjavelj. (J. Jurčič) *Kdo bo letos pasel pri Podlipniku? Ti? — Da, jaz!* (J. Jalen) *»Čujte,«* mu je rekel, *»ali bi pri vas človek lahko najel sobo za nekaj časa?«* — *»Oh, seveda,«* je pohitel gostilničar, spreten človek. (M. Kranjec)

Za zanikane odgovore pa rabimo izraze *ne, nikakor* itd.: *»Kaj on ni prišel?«* je vprašala mati — *»Ne,«* je odvrnila Ana. (M. Kranjec) *Ali ste že zaprosili za mojo roko? — Ne, nikakor ne, gospodična Matilda.* (I. Cankar). Če hočemo ostati indiferentni, odgovorimo z izrazi za domnevo: *menda, morda* itd.: *»Ali vaš soprog zna za vas?«* — *»Menda ne, deje ona z bridkim nasmehom.* (J. Kersnik) Na odločevalna vprašanja odgovarjamo tudi s prislovi: *saj, že* itd.: *Ali ste videli kdaj morje? — Že sem ga videl.* (I. Cankar)

Lahko pa vse naštete miselne prislove v odgovoru izpustimo in ponovimo del vprašalnega stavka. Razlika je le ta, da so pritrjevalni stavki navadni pripovedni stavki brez miselnih prislovov, oni drugi zanikani odgovori brez prislovov pa so navadni nikalni stavki: *Ali ste bili že daleč zunaj? Tako daleč, kakor je tisto nebo tam? — Daleč sem že bil.* (I. Cankar)

Na odločevalna vprašanja lahko odgovorimo tudi z zaimki, glagoli, samostalniki, pridevniki, števniki itd.: *Samo, da bo res gospod, ali boš molil za nas? — B o m.* (I. Pregelj)

Deliberativna vprašanja tipa *ali* — *ali* so posebnost odločevalnih vprašanj. V odgovoru se moramo odločiti za prvo ali drugo možnost. To so neke vrste pritrjevalni odgovori. Je pa tudi mogoče, da tak stavek popolnoma zanikamo: *Ali ste vi dobili, ali sem dobila jaz. — Ti si dobila* (I. Cankar), ali pa: *Ne, nisem dobil jaz, pa tudi ti nisi dobila, ampak nekdo tretji.* To pa so redkejši primeri.

V odločevalna vprašanja lahko spremenimo vse povedne stavke. Sprašujemo se torej po tem, kar je kdo povedal. Pričakujemo zanikane ali pritrjevalne odgovore. Nekakšna izjema pa so *govorniška vprašanja*, ki jih rabijo pisatelji v svojih delih zaradi večje učinkovitosti, ne pričakujejo pa nanje odgovora. Tudi to so lahko po svoji obliki odločevalna vprašanja, le odgovora nanje nimamo: *Ali več ne veš, kako so šli, da si ostal strmeč in sam? Je prodril tvoj pogled skozi to meglo večerne zarje ter ugledal raj, ki ga slutimo?* (I. Cankar)

Dopolnjevalna vprašanja

Skj 1 (str. 81) navaja: »Vprašaj pa postavljamo tudi za prostimi ali glavnimi stavki, ki se začenjajo z vprašalnimi zaimki in prislovi. Ker vprašani na te vrste vprašanj odgovori s pojasnilom, jih imenujemo dopolnjevalna.« Dopolnjevalna vprašanja se začenjajo z vprašalnimi zaimki in prislovi: *Kdo pa si ti?* — *Krpan mi pravijo.* (F. Levstik) *Višnjani, kam ste svoj'ga polža d'jali?* — *Za Pegaza smo pevcem ga prodali.* (F. Prešeren) Tako kot pri odločevalnih vprašanjih stoji tudi pri dopolnjevalnih vprašalnicah navadno na začetku stavka. Lahko pa so pred vprašalnico zvalniki ali deli priredja: *O človek krščanski, o sosed — če moreš govoriti, povej mi, kakšen kraj je to?* (I. Cankar) *»Otroci, kako ste prišli sem?« — »Maline smo šli obirat, pa še niso zrele,« ji je odgovoril zbor glasov.* (P. Voranc) Pri dopolnjevalnih vprašanjih vprašalnice ne moremo izpustiti. Če bi jo, bi dobili odločevalno vprašanje: *Kje boš kaj zelja in repe pridelal za v kad in žita za v mlin?* (J. Jurčič) — *Boš kaj repe in zelja pridelal za v kad in žita za v mlin?* Seveda s tem izpuščanjem vprašalnice ne bi vedno tako enostavno dobili odločevalnih vprašanj.

Včasih tudi na vprašanje, ki kaže vse značilnosti odločanja, odgovorimo dopolnilno. Odgovor gre v tem primeru mimo vprašanja. *»To pa je mati! Sejete jih gobe. Ali jih farovski kuharici ponesete?« — »Prve letošnje so,« je rekla ženica* (I. Pregelj).

Na dopolnjevalna vprašanja odgovarjamo z vsemi stavčnimi členi, npr. predmeti, prislovnimi določili, osebki in prilastki: *Zakaj ne zdaj?* — *Tako je svet narejen,* (P. Voranc). Tu je v odgovoru izpuščeno zato ker. Prim.: *»Zakaj bi ga bil pa udaril, ko bi bil še kaj živ?« vpraša eden. — »Zakaj! Zato, ker mi je obetal, da mi bo nekaj dal, če mu pokažem, kje je Štibernikov France in kontrabantarji.«* (J. Jurčič) *Zakaj ne?* — *Ker se ne smejo vrniti. Proti naturi bi bilo, da bi se življenje povračalo na isto ...* (M. Jarc). Tudi tu odgovor ni popoln. Glasiti bi se moralo: *Zato, ker se ne smejo vrniti.*

Prav tako kot odločevalna uporabljajo mnogi pisatelji tudi dopolnjevalna vprašanja, ne da bi pričakovali odgovor. Taka govorniška vprašanja so npr. v naslednjem Cankarjevem besedilu: *Kje si mladost? K tebi se napotim, če te dosežem, kakor si daleč! Kje si domovina? Še nocoj te pozdravim, kakor sem bolan in truden! Kje si, ti vesela bistrooka, ti znamenje moje mladosti in vsega, kar je čistega v meni?*

Jože Stabéj

SAZU Ljubljana

IZ ZGODOVINE SLOVENSKEGA BESEDJA

ebehtnica, ebehtnik — Glej JiS X. (1965), str. 30—32; **elektriški, elektriziranje** — Pohl., Kmetam fa potrebo inu pomozh... 1789, 354, 355: lete yskre pridejo od ene posebne viſhe ognja lesem, katir se *Elektreske* ogn prave; ... katre se *Elektreske* Mashine imenujejo; še večkrat na strani 354—356, kjer piše